

Hoe vinden nieuwe landbouwmethoden ingang?

Dr. ir. A. W. VAN DEN BAN

Afd. Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool, Wageningen

In 1958 werd in dit tijdschrift een vertaling opgenomen van een voordracht, door de professoren BOHLEN en BEAL in alle delen van de Verenigde Staten gehouden, waarin werd uiteengezet hoe nieuwe landbouwmethoden in Amerika ingang vinden. Inmiddels is hun onderzoek in Nederland herhaald en daarbij is gebleken dat de Nederlandse boeren in grote lijnen op dezelfde wijze op de verschillende voorlichtingsmiddelen reageren als de Amerikaanse**. Het Nederlandse onderzoek heeft echter ook enkele interessante aanvullingen gegeven op het Amerikaanse.*

De landbouwvoorlichters trachten de boeren te helpen om bij hun bedrijfsvoering de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek toe te passen. Sinds lang maken zij hierbij gebruik van de uitkomsten van het onderzoek naar de vraag *welke* voorlichting gegeven moet worden, maar sinds enige tijd begint ook het onderzoek op gang te komen naar de vraag *hoe* deze voorlichting het beste kan worden gegeven. Een belangrijk aspect hiervan is de keuze van de verschillende voorlichtingsmiddelen. Daarom is getracht te onderzoeken welke rol elk van deze middelen speelt bij het aanvaarden van nieuwe landbouwmethoden door de boeren.

Slechts zelden zal een boer direct als hij van het bestaan van een nieuwe methode hoort, beslissen deze zelf toe te passen. De meeste boeren zijn verstandig genoeg om eerst nog even de kat uit de boom te kijken. Dit betekent echter dat we bij het onderzoek naar de wijze waarop de boeren er toe komen deze nieuwe methoden toe te passen, een onderscheid moesten maken tussen het stadium waarin de boeren voor het eerst van het bestaan van deze methoden *horen* en het stadium waarin ze *beslissen* deze zelf toe te passen. Daarbij kregen we het volgende resultaat (tabel 1, pag. 228). We zien hieruit dat ongeveer driekwart van de boeren zegt meestal via de landbouwbladen, de radio en dergelijke massa-media voor het eerst te horen van het bestaan van nieuwe methoden. Deze massa-media worden echter volkomen onbelangrijk tegen de tijd, dat de boer moet beslissen of hij deze nieuwe methoden zelf zal gaan toepassen. Dan wil de boer eerst eens hierover praten met iemand die al ervaring heeft met deze methoden en die hij kent en vertrouwt. Als het enigszins kan wil hij deze methoden zelf ook eens in de praktijk zien. Hierdoor zegt in dit stadium driekwart

* J. M. BOHLEN en G. M. BEAL. Hoe vinden nieuwe landbouwmethoden ingang? *Landbouwvoorl.* 15 (1958) 1 (jan.) 29-36.

** Dit onderzoek is uitvoerig besproken in: A. W. VAN DEN BAN, Boer en landbouwvoorlichting; de communicatie van nieuwe landbouwmethoden. Van Gorcum, Assen 1963, en *Versl. Landbouwk. Onderz.* 69. 3 (1963).

TABEL 1. Het percentage van de boeren, dat verschillende inlichtingenbronnen het belangrijkste vindt om (1) voor het eerst te horen van het bestaan van nieuwe methoden en (2) te beslissen deze methoden al dan niet toe te passen¹

Inlichtingenbronnen	Horen	Beslissen
Landbouwbladen, radio e.d.	70%	4%
Idem + een andere bron	5%	— ²
Demonstraties, vergaderingen e.d. . . .	6%	12%
Rayonassistent	3%	20%
Andere boeren	11%	43%
Idem + een andere bron	— ²	8%
Handelaren	3%	4%
Zelf geprobeerd	0%	3%
Andere combinatie van bronnen	2%	3%
Geen antwoord	0%	4%

¹ Gebaseerd op een onderzoek in Milheeze (N.Br.), in een deel van Noord-Beveland en van Dwingeloo (Dr.).

² Geteld bij „andere combinatie van bronnen”.

van de boeren dat persoonlijke contacten voor hen het belangrijkste zijn geweest om tot een beslissing te komen. Voor de voorlichters betekent dit dat het weinig zin heeft om een landbouwpraatje voor de radio te houden, een artikel in een landbouwblad te schrijven of een vlugschrift te verspreiden, als dit niet een onderdeel is van een systematisch opgebouwde voorlichtingscampagne. Op deze wijze kan men er immers slechts in slagen belangstelling te wekken bij de boeren voor veranderingen, maar dit heeft slechts zijn nut als van de gewekte belangstelling ook gebruik wordt gemaakt.

Het effect van de landbouwers

Men kan zich afvragen waarom een artikel in een landbouwblad in het algemeen slechts geschikt is om de belangstelling van de boeren voor nieuwe methoden te wekken, maar niet om hen tot het besluit te brengen deze methoden zelf toe te passen. Misschien kunnen wij dit het beste met een voorbeeld duidelijk maken.

In de laatste jaren is er in tal van kranten en tijdschriftartikelen op gewezen dat roken de kans op longkanker vergroot. Desondanks zijn er nog steeds mensen, zoals ik, die roken. Dit doen zij niet omdat zij graag aan longkanker willen overlijden. Deze artikelen hebben dus de strekking om de rokers het onaangename gevoel te geven, dat zij iets verkeerd doen. Er zijn echter verschillende mogelijkheden om te voorkomen dat men dit gevoel krijgt. In de eerste plaats kan niemand alle artikelen lezen die geschreven worden. Het blijkt nu dat de rokers minder van deze artikelen lezen dan de niet-rokers. Als ze deze artikelen al lezen, zullen de rokers trachten ze zodanig uit te leggen dat ze niet betekenen dat men zelf kanker krijgt. Zo ben ik zelf geneigd om te zeggen dat mensen die een pakje sigaretten per dag roken misschien wel wat meer kans hebben op kanker dan mensen die niet roken, maar dat dit niet geldt voor mensen, zoals ik, die slechts een pakje in de week roken. Op deze wijze kan ik rustig doorgaan met roken. Sommigen gaan met het uitleggen van deze artikelen zelfs zover, dat zij in het geheel niet geloven wat erin geschreven wordt. Ten slotte kan niemand alles onthouden wat hij gelezen heeft, zodat de rokers hun moeilijkheden ook kunnen oplossen door deze artikelen sneller weer te vergeten dan de niet-rokers. Dit doen zij dan ook.

Als de voorlichter de boeren via een artikel in een landbouwblad tracht te vertellen dat zij hun bedrijfsvoering dienen te veranderen, kan hij soortgelijke reacties verwachten. Het effect van de Nederlandse landbouwbladen wordt waarschijnlijk bovendien nog in aanzienlijke mate beperkt doordat vele artikelen hierin zodanig ingewikkeld geschreven zijn, dat een groot deel van de boeren ze moeilijk kunnen begrijpen. Niet zelden wordt hierin geschreven door onderzoekers, die zich niet goed realiseren, dat de meeste boeren veel minder van hun specialiteit afweten dan de mensen met wie zij regelmatig praten. Helaas worden dergelijke artikelen slechts zelden door de redactie van een landbouwblad in een begrijpelijke taal herschreven. Welk deel van de Nederlandse boeren zou b.v. de volgende alinea uit een bekend landbouwblad zonder moeite kunnen begrijpen?

„Vervolgens wees Prof. KRAAL erop, dat, om een indruk te krijgen van de betekenis van de landbouw in zijn totaliteit of van bepaalde onderdelen ervan voor de Nederlandse economie, niet in de eerste plaats op de produktiewaarden van de landbouwsectoren moet worden gelet, maar dat primair de verdiende inkomens in de verschillende bedrijfstakken van belang zijn. Wat dit laatste betreft gaat het mede om de inkomens, welke, als gevolg van de economische activiteit in bedoelde sector, in andere sectoren worden gevormd.”

Naast de gewone landbouwbladen zijn er nog de kleine gestencilde krantjes, voorlichtingsbrieven en waarschuwingskaarten voor planteziekten, die door de landbouwvoorlichtingsdienst worden verzorgd. Uit het onderzoek bleek dat vele boeren hiervoor zeer veel waardering hebben; ze behandelen vraagstukken die direct voor het bedrijf van belang zijn in een taal die de boer verstaat, en zijn bovendien zo kort dat hij ze in een verloren ogenblikje kan lezen. Ook van deze stencils is echter het voorname effect dat men mag verwachten: het wekken van belangstelling voor de voorlichting. Dit betekent dat dit effect dikwijls groter zou zijn dan thans, als zij niet alleen werden toegezonden aan de leden van de verenigingen voor bedrijfsvoorlichting, maar ook aan de niet-leden. Juist bij deze laatste groep is er immers reden om belangstelling voor de voorlichting te wekken.

De voorlichtingsdienst

Tabel 1 wekt de indruk, dat de voorlichtingsdienst betrekkelijk weinig invloed heeft op het aanvaarden van nieuwe methoden. Slechts 3% van de boeren zeggen dat zij gewoonlijk van de rayonassistent voor het eerst van nieuwe methoden horen en 20% dat zij op grond van een gesprek met hem beslissen of zij deze methoden zullen gaan toepassen. De specialisten van de voorlichtingsdienst worden door vrijwel geen enkele boer genoemd als een belangrijke inlichtingsbron. Het effect van de voorlichtingsdienst is dus voor een groot deel afhankelijk van het vertrouwen, dat de gewone boer heeft in zijn rayonassistenten. Toch is de indruk dat de voorlichtingsdienst weinig invloed heeft slechts schijn, want een groot deel van de inhoud van de landbouwbladen en van de landbouwpraatjes voor de radio is afkomstig van de voorlichtingsdienst. Bovendien blijken de boeren die veel met de rayonassistenten spreken over de toepassing van nieuwe methoden, in het algemeen een grote invloed te hebben op de bedrijfsvoering van hun dorpsgenoten. Ook de informatie die de andere boeren ver-

schaffen is dus voor een belangrijk deel indirect afkomstig van de voorlichtingsdienst. Dat veel boeren aan deze dienst een grote betekenis toekennen, blijkt ook wel uit de waardering die zij hebben voor ongevraagd bezoek van de rayonassistent. Nog geen 3 % van de geïnterviewde boeren zei dat een dergelijk bezoek voor hen beslist geen nut zou hebben en nog eens 7 % zei dat ze daar eigenlijk niets aan zouden hebben, maar 25 % vindt ongevraagd bezoek voor hen heel erg nuttig en 55 % eigenlijk wel nuttig. Uiteraard betekent dit niet, dat de rayonassistent alle veranderingen die hij nastreeft, zonder enige moeite kan bereiken. Een boer typeerde de moeilijkheden, die zich hierbij voordoen, heel duidelijk door te zeggen: „Zo'n rayonassistent heeft eigenlijk maar een moeilijke taak. Hij komt als een jong broekje in een vreemd dorp en moet dan de oude ervaren boeren vertellen dat ze het verkeerd doen, op een zodanige wijze dat ze het nog anders gaan doen ook.” Als het zo gesteld wordt, is het duidelijk dat de voorlichters hun voorlichting gemakkelijk zó kunnen geven dat zij hiermee weerstanden opwekken. Soms begint een voorlichter, die net van de landbouwschool komt, met een air van: „Ik zal ze het wel eens even vertellen”. Niet zelden is hetgeen hij dan vertelt zodanig dat de bedrijfsresultaten aanzienlijk beter zouden worden als de boeren zijn advies opvolgden, maar een boer heeft niet graag dat hem verteld wordt hoe hij zijn bedrijf moet voeren. Hij ontdekt het veel liever zelf. Dit is ook een reden waarom vele boeren die met moeilijkheden op hun bedrijf zitten, hierover geen advies aan de assistent vragen, maar het wel op prijs stellen, als hij eens ongevraagd langs komt. In het gesprek dat dan ontstaat zal hij vaak trachten te ontdekken hoe hij deze moeilijkheden kan oplossen zonder dat hij door advies te vragen moet erkennen, dat hij dit zelf niet weet. Hierdoor kan een ongevraagd bezoek soms een groter voorlichtings-effect hebben dan een gevraagd bezoek. Ook het feit dat de vooruitstrevende boeren meer advies vragen aan de voorlichting dan de behoudende, wordt waarschijnlijk ten dele veroorzaakt door het streven van de boeren om hun prestige niet te ondermijnen door een domme indruk te maken. Bij een gesprek tussen een voorlichter en een vooruitstrevende boer is het immers niet alleen de boer die hier van leert; ook de voorlichter leert hieruit hoe nieuwe methoden onder de omstandigheden van zijn gebied in de praktijk bevallen. Juist bij het contact met de weinig vooruitstrevende boeren, die dikwijls in hun omgeving ook weinig invloed hebben, is het van veel belang dat de voorlichters trachten te voorkomen dat zij de indruk hebben met een domme boer te doen te hebben.

Niet alleen met het bedrijfsbezoek van de rayonassistent, maar ook met alle andere voorlichtingsmiddelen slaagt men er minder in de boeren te bereiken die voorlichting in feite het meeste nodig hebben dan hen die hun bedrijf reeds goed voeren. Dit blijkt duidelijk uit tabel 2, waarin de boeren in de drie onderzochte gebieden zijn ingedeeld naar de meerdere of mindere mate van toepassing van een aantal door de voorlichtingsdienst voor hen aanbevolen methoden. Op Noord-Beveland zien we hierin b.v. dat van de boeren die weinig van deze methoden toepassen, gedurende het laatste jaar 26 % geen enkel contact met de rayonassistent heeft gehad, tegen slechts 11 % van degenen die een groot aantal van deze methoden toepassen. In de beide andere plaatsen zien we wat dit betreft zelfs nog grotere verschillen. Dergelijke verschillen

HOE VINDEN NIEUWE LANDBOUWMETHODEN INGANG?

TABEL 2. Percentage van de boeren, dat het laatste jaar contact heeft gehad met verschillende wijzen van voorlichting naar de meerdere of mindere mate van toepassing van nieuwe landbouwmethoden.

Wijze van contact	Toepassing nieuwe methoden						Totaal
	Noord-Beveland		Milheuze		Dwingelo		
	weinig	veel	weinig	veel	weinig	veel	
Bedrijfsbezoek van rayonassistent:							
geen	26	11	73	26	65	28	37
4 of meer keren	32	60	3	36	9	45	22
Ander contact met rayonassistent			47	62	32	53	51
Bedrijfsbezoek door specialisten RLVD	6	42	3	21	10	25	19
Ander contact met specialisten RLVD			0	7	2	10	6
Lezingen en vergaderingen bezocht:							
geen	40	5	27	7	57	23	24
6 of meer keren	26	61	33	71	13	30	40
Praatavond bezocht			17	77	29	53	47
Demonstratie of landbouwtentoonstellingen bezocht	36	72	43	62	25	60	50
Proefveld of -boerderij bezocht	23	76	23	34	12	43	32
Voorbeeldbedrijf bezocht			3	15	4	10	9
Met landbouwexcursie meegeweest	21	28	23	49	13	35	28
Leest stencils RLVD steeds	28	86	17	64	37	78	55
Eén of meer vlugschriften ontvangen			7	21	24	62	28
Iets gelezen in door RLVD uitgegeven boek	9	44	14	41	32	62	33
Ontvangt landbouwbladen:							
geen	9	0	0	0	27	10	9
2 of meer	60	79	7	20	23	27	36
Luistert bijna altijd naar landbouwpraatjes over radio	40	40	57	70	53	60	53
Lid van V.B.V.*/Studieclub	38	93	23	80	41	82	62
Ongevraagd bezoek:							
zeer nuttig voor boer	23	66	10	23	10	25	25
niet nuttig tot neutraal	9	0	23	16	38	13	10
Bezit Landbouwgids	39	72	17	49	8	20	67

* Vereniging voor Bedrijfsvoorlichting.

vinden we ook bij alle andere wijzen waarop de voorlichtingsdienst met de boeren in contact tracht te komen. Dit wordt zeker niet alleen veroorzaakt door het optreden van de voorlichters, maar grotendeels door de boeren zelf. Sommige van hen trachten hun bedrijf voortdurend aan te passen aan de nieuwe mogelijkheden en zoeken hiervoor langs alle mogelijke wegen contact met de voorlichtingsdienst. De voorlichters kennen deze boeren gewoonlijk goed, zodat er weinig reden is om hier op deze plaats veel ervan te zeggen, maar het lijkt wel zinvol om enige aandacht te geven aan de opmerkingen over de voorlichting van de boeren met weinig belangstelling voor een moderne bedrijfsvoering.

Onder deze weinig vooruitstrevende boeren was een enkele die zei: „Ik wil niets met de voorlichting te maken hebben en zal nooit mijn grond laten onderzoeken. De praktijk gaat boven alles. De voor-

lichters kennen de bedrijven nooit goed; ze zijn veel te theoretisch". Velen gaan minder ver; zij zijn van mening dat de voorlichtingsdienst nog wel eens van nut kan zijn als je met bijzondere moeilijkheden zit, b.v. met planteziekten of met het inzaaien van nieuw grasland.

Als het echter over de normale bedrijfsvoering gaat, zeggen zij: „Als de assistent zelf moest boeren, zou hij het heel anders doen dan hij ons nu voorhoudt. Er zijn te veel factoren waar hij geen rekening mee houdt". Bij deze factoren denkt men wel eens aan de beschikbare arbeidskrachten en de risico's, maar vooral treedt op de voorgrond de gedachte: „We moeten naar onze portemonnaie te werk gaan". Herhaaldelijk werd dan ook opgemerkt dat men wegens gebrek aan contanten minder kunstmest strooit of krachtvoer geeft dan geadviseerd wordt, hoewel er ook wel boeren waren, die opmerkingen maakten als: „Ik doe niet aan grondonderzoek, want het advies om minder te strooien zou ik toch niet opvolgen. Zelfs als ik niet meer hoefde te strooien zou ik niet meer op de oude voet doorgaan". Toch zei deze boer ook: „De voorlichting is wel nuttig, ofschoon ik er weinig mee doe. Het kost altijd geld."

Deze boeren hebben door ervaring geleerd, dat de produktie sterk is vooruitgegaan door de kunstmest en dat de beste boeren de meeste kunstmest strooiden. Hierdoor is het wat moeilijk om te aanvaarden, dat het nu b.v. wenselijk kan zijn weinig of geen kali te strooien. Eveneens heeft de ervaring geleerd dat boeren die diep in de schuld zitten, in moeilijkheden kunnen komen, zodat deze behoudende boeren niet graag geld lenen om de investeringen te doen die de voorlichtingsdienst hen aanraadt. Zij zeggen dan: „Die assistenten zijn hele goede jongens, maar ze hebben de portemonnaie er niet bij. Mensen die het niet betalen kunnen (dat is ca. 60%) zeggen niets, maar ze volgen het advies niet op." Vele traditionele boeren menen dan ook dat „je in het armhuis terecht komt als je volgens de voorlichting gaat boeren".

Eén van de oorzaken hiervan is dat deze boeren hun bedrijfsresultaten heel anders bepalen dan een bedrijfsseconoom. Zij kijken vrijwel uitsluitend naar de liquiditeit en die zal door investeringen gewoonlijk slechter worden. Kostenfactoren waaraan geen gelduitgaven zijn verbonden, zoals het berekende loon voor de gezinsarbeid, beschouwen zij daarentegen niet als kosten. Hierdoor zijn investeringen die gedaan worden om op arbeid te besparen, in hun ogen in de regel niet rendabel. „Ik ben niet te lui om te werken," zeggen ze, als er gepraat wordt over een verbetering van ondoelmatige bedrijfsgebouwen.

Dergelijke opvattingen lijken ons misschien niet erg logisch, maar dat neemt niet weg dat ze voorkomen en zeker niet alleen bij domme boeren.

Uit het voorgaande blijkt wel dat deze behoudende boeren hun problemen vaak anders zien dan de voorlichters. Als men nu begint met voorlichting te geven over de problemen die de voorlichters voor deze boeren belangrijk vinden, zal het vaak zeer moeilijk zijn om vat op hen te krijgen, omdat deze problemen nog buiten hun belangstellingssfeer liggen. Gewoonlijk zijn er echter wel andere problemen, die de voorlichters niet zo belangrijk vinden, maar de boeren wel. Als men nu begint met de problemen die de boeren belangrijk vinden, zal men er gewoonlijk wel in slagen hun belangstelling te wekken en daarmee hun vertrouwen in de voorlichters. Dit geeft de mogelijkheid om in een later stadium aandacht te geven aan de problemen die de voorlichters belangrijk vinden.

Dat deze wijze van voorlichting geven effectief is, bleek duidelijk bij een onderzoek in India.* Bij wijze van proef gaf één groep voorlichters hier vooral voorlichting over de aspecten van de bedrijfsvoering die zij zelf belangrijk vond, terwijl de andere groep zich meer richtte op de problemen waarover de boeren voorgelicht wilden worden („felt needs"). Het resultaat bleek te zijn dat de laatste groep meer dan twee maal zoveel veranderingen bereikte als de eerste.

* Extension Evaluation. Agriculture Institute, Allahabad, 1957.

Groepsmethoden

Mogelijk heb ik in het voorgaande de indruk gegeven, dat de vraag of een boer al dan niet belangstelling voor voorlichting heeft, afhankelijk is van zijn persoonlijke eigenschappen, b.v. dat een boer met een goede ontwikkeling meer belangstelling heeft voor de voorlichting dan een weinig ontwikkelde boer. Dit is gewoonlijk inderdaad wel het geval, maar er is ook een andere belangrijke oorzaak van deze verschillen. Een boer die te midden van een groep behoudende boeren woont, zal, ongeacht zijn eigen ontwikkeling, in het algemeen veel minder belangstelling hebben voor voorlichting dan een die tussen vooruitstrevende boeren woont. Dit blijkt duidelijk als we in tabel 3 Milheeze en Dwingeloo vergelijken. Milheeze was bij dit onderzoek gekozen als een voorbeeld van een vooruitstrevend dorp en Dwingeloo als een behoudend dorp.

TABEL 3. De verschillen in vooruitstrevendheid tussen Milheeze en Dwingeloo en enkele factoren, die deze verschillen mogelijk kunnen verklaren

	Milheeze	Dwingeloo
Percentage van toepassing van aanbevolen methoden:		
35 of minder	21 %	43 %
70 of meer	23 %	0 %
Contact voorlichting:		
laag	13 %	32 %
hoog	37 %	25 %
Bedrijven groter dan 10 ha	46 %	49 %
Landbouwonderwijs:		
geen	11 %	43 %
cursus	78 %	26 %
school	11 %	31 %
Algemeen vormend onderwijs na de lagere school	0 %	7 %
Gemiddelde score levenswijze	16,7	17,6
Ouder dan 50 jaar	41 %	43 %
Hoe denkt men hier in het algemeen over boeren, die altijd als een van de eersten wat nieuws proberen?		
gunstig	45 %	10 %
gunstig onder sommige omstandigheden	6 %	12 %
ongunstig	14 %	49 %
geen algemene mening	30 %	20 %
geen antwoord	5 %	9 %
Zoudt u een jonge boer adviseren met veel krediet te boeren?		
zeker doen	65 %	14 %
twijfel	27 %	31 %
beslist niet doen	6 %	50 %
geen antwoord	2 %	6 %

Om te beginnen zien we in deze tabel dat de keuze in dit opzicht geslaagd is geweest. In Milheeze is het percentage van de boeren dat minder dan 35 % van de voor hen aanbevolen methoden toepast, nog niet de helft van dat in Dwingeloo en de boeren hebben er ook veel meer contact met de voorlichtingsdienst.

Deze verschillen in de gemiddelde vooruitstrevendheid van de beide plaatsen worden niet veroorzaakt door verschillen in bedrijfsgrootte, ontwikkeling of leeftijd van de boeren of door verschillen in hun belangstelling voor zaken buiten het eigen bedrijf en buiten het eigen dorp.*

Wel denkt men in Milheeze veel gunstiger dan in Dwingeloo over boeren die altijd als één van de eersten wat nieuws proberen. Dit maakt het voor de boeren in Milheeze veel gemakkelijker om eens een nieuwe methode te proberen, waarvan zij nog niet helemaal zeker zijn dat het goed zal bevallen. Als het mislukt zullen de andere boeren hen dankbaar zijn, omdat zij door deze proef meer weten van de betekenis van deze methode, terwijl men in Dwingeloo veel eerder geneigd is de man hiervoor uit te lachen.

Ook in de opvattingen over het gebruik van krediet zijn er grote verschillen tussen de beide plaatsen. Dit zijn niet alleen de opvattingen van de individuele boeren, maar ook de mening van de groep als geheel en vooral van het bestuur van de boerenleenbank over mensen die een schuld hebben.

Als dergelijke opvattingen van de groep als geheel zo belangrijk zijn, lijkt het waarschijnlijk dat de voorlichting met groepsmethoden meer kan bereiken dan met lezingen of met individuele voorlichting. Hiermee tracht men immers de groep in zijn geheel te veranderen en niet de boeren te laten afwijken van de in hun groep heersende gewoonten en opvattingen. Twee derde van de boeren was dan ook van mening dat een praatavond een grotere invloed heeft op hun bedrijfsvoering dan een lezing over hetzelfde onderwerp, terwijl slechts een tiende de meeste invloed van een lezing verwachtte. Van deze laatsten had echter een groot deel nog nooit een praatavond meegemaakt. Uit een onderzoek van het consulentenschap Tilburg** en uit verschillende Amerikaanse proeven bleek dat een praatavond vaak ook meer invloed heeft dan individuele voorlichting.

Plaatselijke leiders

Het feit dat de bedrijfsvoering van een boer in sterke mate beïnvloed wordt door de gewoonten en opvattingen van de boeren in zijn omgeving, betekent natuurlijk niet dat alle boeren uit zijn omgeving evenveel invloed hebben. Het is dus voor de voorlichter van veel betekenis om te weten welke boeren wat dit betreft een grote invloed uitoefenen, m.a.w. wie de plaatselijke leiders zijn. Bij het huidige aantal voorlichters is het immers niet mogelijk alle boeren intensief voor te lichten. Het lijkt daarom verstandig om vooral te werken via dié plaatselijke leiders, die gezamenlijk wel in staat zijn vrijwel alle boeren van het gebied te bereiken.

Om deze leiders op het spoor te komen hebben we een aantal plaatselijke deskundigen gevraagd alle boeren te beoordelen naar de invloed, die zij hebben in onderlinge gesprekken over het bedrijf. Hiervoor zijn beoordelingscijfers gegeven van 0 tot 10. Vervolgens is in tabel 4 het gemiddelde beoordelingscijfer berekend van verschillende categorieën boeren.

* De score voor de levenswijze tracht dit laatste te meten.

** Verslag evaluatie-onderzoek streekverbetering Haaren, stencil.

HOE VINDEN NIEUWE LANDBOUWMETHODEN INGANG?

TABEL 4. Gemiddelde beoordeling van de invloed van verschillende categorieën boeren

Categorie boeren	Nrd-Beveland	Milheeze	Dwingeloo
Leeftijd:			
<39 jaar	6,1	6,3	6,8
40-49 jaar	6,7	6,0	6,7
50-59 jaar	5,7	4,9	6,7
>60 jaar	5,6	5,1	5,8
Bedrijfsgrootte:			
0- 5 ha	}5,0	}5,3	5,3
5-10 ha			6,5
10-20 ha	5,6	}6,2	}6,6
20-30 ha	5,9		
30-50 ha	6,4		
>50 ha	7,2		
Bestuursfuncties:			
geen	5,5	5,1	6,2
één of meer	6,9	6,7	7,2
Landbouwonderwijs:			
geen	5,7	5,2	6,3
cursus	5,7	5,7	6,7
school	6,7	7,1	6,75
Kunnen publikaties slecht begrijpen	5,2	5,4	6,2
Kunnen publikaties goed begrijpen	6,2	6,5	7,0
Passen weinig nieuwe landbouwmethoden toe	5,1	4,6	5,9
Passen veel nieuwe landbouwmethoden toe	6,9	6,7	7,6
Weinig contact met de voorlichtingsdienst	4,8	4,6	6,2
Veel contact met de voorlichtingsdienst	6,9	6,7	7,6
Beoordeling door assistent:			
<6	5,0	4,9	6,4
8 of 9	6,6	7,2	7,3
Betekenis toegekend aan RLVD:			
zeer gering	}5,5	}5,4	6,5
gering			5,8
vrij groot	5,9	5,8	6,5
zeer groot	6,3	6,3	7,25
V.B.V.:			
geen lid	5,1	4,7	6,3
lid	6,9	6,5	6,8
Advies financiering:			
beslist geen krediet	5,6	}5,2	6,4
twijfelt	6,3		7,1
zeker krediet	6,1	6,2	6,4
Een weinig moderne levenswijze	4,8	5,0	6,2
Een zeer moderne levenswijze	6,6	6,4	7,1
Alle boeren	6,0	5,8	6,6

Hierbij zijn de verschillen tussen de dorpen niet interessant, want deze kunnen veroorzaakt zijn, doordat de verschillende beoordelaars niet precies dezelfde maatstaven hebben aangelegd.

Wel interessant zijn de verschillen die er binnen de dorpen blijken te bestaan. In tegenstelling tot wat men vaak meent, zien we b.v. dat de jongere boeren in het algemeen een grotere invloed hebben op de bedrijfsvoering van hun dorpsgenoten dan de oudere. Dit geldt echter in een vooruitstrevende plaats als Milheeze in veel sterkere mate dan in het behoudende Dwingeloo.

Het is niet verwonderlijk dat de boeren op de grotere bedrijven in het algemeen meer invloed hebben dan die op de kleinere. Soms is dit echter in een zodanige mate het geval, dat het een nadelige invloed heeft op de bedrijfsvoering van de kleinere bedrijven. Dit zien we b.v. op Noord-Beveland, waar op de vraag wie men als goede boer beschouwde, door de kleinere boeren vrijwel uitsluitend boeren met grotere bedrijven werden genoemd, hoewel daar m.i. wel degelijk een aantal kleinere boeren zijn die hun bedrijf zeer goed leiden. In deze streek hebben de kleinere bedrijven zich in het verleden in hoofdzaak gespecialiseerd op een intensieve teelt van hakvruchten (suikerbieten, uien e.d.). Nu deze teelt in snel tempo wordt gemechaniseerd met dure machines, kunnen de kleinere bedrijven de concurrentie met de grotere alleen maar volhouden door zich te richten op de tuinbouw, waarvoor in dit gebied ongetwijfeld goede mogelijkheden bestaan. In verband met de schaarste aan arbeiders is het voor de grotere bedrijven veel minder aantrekkelijk om zich in deze richting te specialiseren. Doordat de kleine boeren te hoog opkijken tegen de grotere, wordt het voor hen buitengewoon moeilijk om zich in de tuinbouwrichting te ontwikkelen, zodat de meeste kleinere boeren waarschijnlijk gedwongen zullen zijn hun bedrijf op te geven. Als de voorlichtingsdienst dergelijke kleine boeren wil helpen, zal zij waarschijnlijk in de eerste plaats dienen te streven naar de vorming van een afzonderlijke groep kleine boeren, die de overtuiging hebben dat een goed geleid klein bedrijf een heel ander bedrijfsplan moet hebben dan een goed geleid groot bedrijf.

De boeren die bestuursfuncties bekleden, blijken in het algemeen betrekkelijk veel invloed te hebben op de bedrijfsvoering van hun collega's. Dit neemt uiteraard niet weg dat er ook niet-bestuursleden zijn die wat dit betreft een grote invloed hebben. Het is beslist onverantwoord de plaatselijke leiders uitsluitend onder de bestuursleden van de standsorganisaties te zoeken.

De invloedrijke boeren blijken in het algemeen een goede schoolopleiding te hebben gevolgd, goed in staat te zijn te begrijpen wat er in landbouwbladen en andere publicaties wordt geschreven, de door de voorlichtingsdienst aanbevolen nieuwe landbouwmethoden snel toe te passen, door de rayonassistent beoordeeld te worden als goede boeren, aan de voorlichtingsdienst een grote betekenis toe te kennen, lid te zijn van een vereniging voor bedrijfsvoorlichting of een studieclub, een moderne levenswijze te hebben en bestuursfuncties te bekleden. Kortom het zijn vooruitstrevende, moderne mensen, die veel belangstelling hebben voor datgene wat er buiten hun eigen bedrijf en buiten hun eigen dorp gebeurt. De enige uitzondering op deze regel is, dat zij gewoonlijk wat voorzichtig zijn om hun dorpsgenoten aan te raden zich diep in de schulden te steken.

We moeten er echter voor oppassen dit niet al te absoluut te zien, want het is zeker niet zo, dat elke vooruitstrevende boer in zijn omgeving een grote invloed heeft. Evenmin is er geen enkele behoudende boer, die wel een grote invloed heeft. Dit blijkt

wel als we tabel 4 wat nader bekijken. Dan zien we namelijk dat de verschillen in invloed tussen de vooruitstrevende en behoudende boeren in Dwingeloo veel kleiner zijn dan in Milheeze. In het behoudende dorp Dwingeloo zijn er verscheidene boeren die bekend staan als bijzonder goede boeren, omdat zij van de vroege ochtend tot de late avond hard werken en vrijwel nooit van hun bedrijf afkomen. Dat er dan wel eens een gewas haver mislukt, doordat zij niet tijdig nieuw zaaizaad hebben gekocht, vergeeft men hen graag. Hiermee hebben zij hun kosten-niveau immers laag gehouden. In het algemeen kunnen we zeggen, dat *die boeren een grote invloed hebben die in staat en bereid zijn hun collega's met hun moeilijkheden te helpen*. Hierdoor zijn er twee redenen, waarom niet alle vooruitstrevende boeren een grote invloed hebben. Er is een aantal boeren die wel in staat zouden zijn hun collega's te helpen, maar hiertoe niet bereid zijn. Bovendien beschouwen de behoudende boeren advies over de toepassing van nieuwe methoden als veel minder belangrijk dan de vooruitstrevende. Hierdoor is het geen toeval dat juist in het behoudende Dwingeloo de vooruitstrevende boeren betrekkelijk weinig invloed hebben. Hier hecht men immers geen grote betekenis aan de ervaring met nieuwe landbouwmethoden waarover de vooruitstrevende boeren beschikken.

Het is duidelijk dat dit de voorlichting in een dergelijk behoudend gebied bijzonder moeilijk maakt. Er zijn hier weinig boeren die werkelijk belangstelling hebben voor landbouwvoorlichting en degenen die deze belangstelling wel hebben, beschikken dikwijls niet over een grote invloed op hun omgeving, zodat men de andere boeren moeilijk via hen kan bereiken. Juist in een dergelijk gebied lijkt het van bijzonder belang om te beginnen met de vraagstukken die de invloedrijke boeren belangrijk vinden, ook al menen de voorlichters dat andere vraagstukken in feite de voorrang zouden moeten hebben.

Structuur van de dorpsamenleving

Voor de voorlichters kan het van belang zijn om rekening te houden met een verschil in de structuur van de dorpsamenleving, dat er vanouds bestaat tussen het oosten en zuiden en het noorden en westen van ons land.*

In het oosten en zuiden was het veel meer dan in de rest van ons land de gewoonte dat men de tijd nam om met iedere dorpsgenoot die men tegenkomt een praatje te maken. Hier heeft men zg. open gezinnen, waar een buurman die op bezoek wil komen, niet eerst aanbelt of aanklopt en blijft wachten tot hij binnengelaten wordt, maar direct doorloopt, een stoel vat, er bij gaat zitten en dan ook meepraat over alle dingen die zo aan de orde komen. Gewoonlijk hebben de boerderijen hier zelfs geen bel. Het is begrijpelijk dat men in een dergelijke dorpsamenleving bijzonder goed op de hoogte is met het doen en laten van al zijn dorpsgenoten. Als iemand hier afwijkt van hetgeen men in zijn dorp behoorlijk vindt, zijn het niet alleen enkele vrienden, die er wat van zeggen, maar de dorpsgemeenschap in zijn geheel. De recente gebeurtenissen in Staphorst zijn hier een extreem voorbeeld van.

* Zie hiervoor ook R. BERGSMA, Op weg naar een nieuw cultuurpatroon. Van Gorcum, Assen 1963.

In deze gebieden staan de gezinnen dus sterk open voor de dorpsgenoten, maar het dorp als geheel staat hierdoor juist heel weinig open voor vreemdelingen. Ook zullen de personen die in zo'n dorp leven, gewoonlijk weinig openlijk blijken te geven van hun gevoelens t.o.v. hun medemensen, omdat zij wel weten dat een praatje heel gauw rond gaat.

In het westen en noorden van ons land praten de boeren veel minder met *al* hun dorpsgenoten en veel meer met enkele geselecteerde vrienden. De vrienden waarmee men het liefst omgaat, zijn gewoonlijk even vooruitstrevend of iets vooruitstrevender dan de boer zelf. Dit in tegenstelling tot de boer in het oosten en zuiden, die gewoonlijk het meeste praat met zijn buurman of zijn familieleden ongeacht hun vooruitstrevendheid. In het westen en noorden staan de boerengezinnen in het algemeen veel minder open voor dorpsgenoten, maar het dorp als geheel staat dikwijls meer open voor invloeden van buitenaf. Menige boer voelt zich b.v. goed op zijn gemak in de grote steden.

Deze verschillen, die hier maar heel schematisch zijn weergegeven, verdwijnen geleidelijk, doordat het patroon van het westen en noorden geleidelijk ook in andere landstreken ingang begint te vinden. Dit komt mede door de industrialisatie van het platteland. Thans is er echter nog wel zoveel van over, dat het voor de voorlichtingsdienst in verschillende opzichten wenselijk is hier rekening mee te houden. Het is hierdoor in vele traditionele streken van het oosten en zuiden dikwijls moeilijk om krachtige leiders te vinden voor het verenigingsleven. Men aanvaardt het hier niet gemakkelijk dat één van de dorpsgenoten zich boven de anderen tracht te verheffen, al is het maar voor de duur van een vergadering waarvan hij de leiding heeft. Ook zal de voorlichter hier vaak goed doen om niet direct met de deur in huis te vallen, maar te beginnen met een algemeen praatje voor hij met zijn boodschap komt, terwijl in het westen en noorden een veel zakelijker aanpak van hem wordt verwacht. Ten slotte zal de voorlichtingsdienst ervaren dat het voor een boer in een samenleving met open gezinnen dikwijls moeilijk is om tegen de dorpsmening in te gaan. Dit wil niet zeggen dat de boeren in een dergelijke samenleving steeds conservatief moeten zijn, want het gehele dorp kan juist de mening zijn toegedaan dat het gewenst is vooruitstrevend te zijn en nauw met de voorlichtingsdienst samen te werken. In grote delen van Zuidoost-Brabant en Midden Limburg is dit b.v. het geval. Men krijgt hier echter wel eens de indruk dat de boeren zich maar in geringe mate een eigen mening vormen over de adviezen van de voorlichtingsdienst. Deze weinig kritische houding van de boeren geeft de voorlichters in dit gebied een zeer grote verantwoordelijkheid, want als een advies niet goed uitpakt, zal de boer vaak weinig geneigd zijn om de verantwoordelijkheid hiervoor zelf op zich te nemen. Het besluit is immers min of meer voor hem genomen. Ook op dit punt is er echter een duidelijke ontwikkeling gaande naar een zelfstandiger meningsvorming, die we m.i. alleen maar kunnen toejuichen.

In het westen en noorden van ons land worden de boeren dus in veel mindere mate beïnvloed door de dorpsmening. Met hun geselecteerde vrienden gaan zij veel vertrouwelijker om dan de boeren in een samenleving met open gezinnen dit met al hun dorpsgenoten doen. Hierdoor kunnen deze vrienden dikwijls een zeer grote invloed uitoefenen.

Samenvatting

Dikwijls liggen er enkele jaren tussen het moment waarop een boer voor het eerst van het bestaan van een nieuwe methode hoort en het moment waarop hij beslist deze methode zelf toe te passen. Gewoonlijk horen de boeren via de landbouwbladen of de radio voor het eerst van het bestaan van nieuwe methoden, maar komen zij pas tot het besluit deze zelf toe te passen nadat zij erover hebben gesproken met een voorlichter of een boer die zij persoonlijk vertrouwen en die er ervaring mee heeft. Er bestaat dus niet één beste wijze om de boeren voor te lichten, maar het is verstandig om te beginnen met via pers, radio, voorlichtingsbrieven e.d. belangstelling te wekken voor nieuwe methoden, om daarna in groepsdiscussies en persoonlijke gesprekken gebruik te maken van deze belangstelling.

In het algemeen hebben de vooruitstrevende boeren een grote invloed op de bedrijfsvoering van hun dorpsgenoten, maar dit geldt in behoudende dorpen in veel mindere mate dan in vooruitstrevende dorpen. Mede hierdoor zal de voorlichtingsdienst, vooral in de behoudende dorpen, het meeste succes hebben als zij begint met aandacht te schenken aan de vraagstukken die de boeren zelf belangrijk vinden.

Vanouds is er een verschil tussen de samenleving in het oosten en zuiden van ons land, waar de sociale controle wordt uitgeoefend door de dorpsgemeenschap in zijn geheel, en de samenleving van het noorden en westen, waar de boeren vooral beïnvloed worden door hun vrienden.

Wageningen, februari 1963